

KLEBONŲ REZIDAVIMO PROBLEMA VILNIAUS IR ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOSE XV AMŽIUIJE–XVI AMŽIAUS TREČIAJAME KETVIRTYJE

Reda Bružaitė

Doktorantė
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra
Tel. 268 72 97
El. paštas: radasta@gmail.com

Įvadas

XV–XVI a. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapijų tinklas jau pakankamai ištirtas¹, tačiau vis dar stokojama publikacijų apie parapijose dirbusius dvasininkus. Nors neabejojama klebono svarba ne tik religiniame, bet ir kultūriniame bei socialiniame šalies gyvenime, ikitridentinė dvasininkija vertinama gana kritiškai. Istoriofrafijoje dažnai kartojama, kad dėl patronato teisės instituto ir menkų pajamų LDK parapijos dažnai atitekdavo netinkamiems dvasininkams, kurie arba neturėdavo reikiamų kompetencijų, arba būdavo sukaupę keletą bažnytinių beneficijų ir (ar) turėdavo pasaulietinių tarnybų, dėl to negalėdavo reziduoti savo parapijose. Šiame straipsnyje siekiama detaliau ištirti Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų klebonų rezidavimo problemą, nagrinėjant šį klausimą tiek instituciniu, tiek personaliniu aspektu. Straipsnyje

analizuojama, kokios parapijos dažniausiai atitekdavo nereziduojantiems klebonams, aptariama, dėl kokių priežasčių klebonai dažniausiai negyvendavo šalia savo bažnyčių ir kokias būdais rūpindavosi parapijiečių sielovada ir beneficijos turtu.

Tyrimui pasirinktas bene problemiškausias šiuo aspektu laikotarpis – nuo šalies krikšto iki XVI a. trečiojo ketvirčio, kai pradėta įgyvendinti katalikiškąją Reformą, kurios vienas iš uždavinių buvo dvasininkų rezidavimas prie savo bažnyčių ir beneficijų kaupimo praktikos panaikinimas.

Ikitridentinė LDK parapiinė dvasininkija lig šiol nesulaukė detalesnių tyrimų ir daugiausia lakoniškai aptariama tik platesnės problematikos darbuose². Istoriofrafii-

¹ *Ochmański J.* Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie. Poznań, 1972; *Blaszczyk G.* Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Ustrój. Poznań, 1993; *Kamuntavičienė V.* Kau no dekanatų bažnyčių raida XV–XVII a. // *Lituanistika*. 2006, t. 68, Nr. 4, p. 1–22; *Jučas M.* Lietuvos parapijos XV–XVIII a. Vilnius, 2007.

² Vienintelį parapiinei dvasininkijai skirtą straipsnį parašė Z. Ivinskis (žr. *Ivinskis Z.* Klebonas Lietuvos istorijoje // *Rinktiniai raštai*. Roma, 1987, t. 4, p. 484–495). Parapiinė dvasininkija aptarta svarbiausiose Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms skirtose monografijose: *Ochmański J.* Biskupstwo wileńskie, p. 90–94; *Blaszczyk G.* Diecezja żmudzka, p. 211–234. Keletas puslapių parapiinei dvasininkijai skirta knygoje: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sudarė V. Ališauskas. Vilnius, 2006, p. 82–87. R. Krasauskas XVI a. LDK dvasininkiją charakterizavo retrospektyviai remdamasis 1579 m. Tarkvinijaus Pekulo Žemaičių vyskupijos vizitacijos duomenimis (žr. *Krasauskas R.* Katalikų Bažnyčios

joje paprastai apsiribojama glaustu pačios klebonų rezidavimo problemos konstata-
vimu ir jos susiejimu su nepakankamu pa-
rapinių beneficijų aprūpinimu, kuris savo
ruožtu lėmė bažnytinių beneficijų kaupi-
mą³. Aptariant rezidavimo problemą LDK
vyskupijose pravartu turimus duomenis
gretinti su situacija kaimynėje Lenkijoje,
kuri buvo pagrindinė dvasininkijos „tie-
kėja“. Eugeniuszas Wiśniowski yra pa-
skelbęs solidžių XVI a. Lenkijos parapi-
nės dvasininkijos tyrimų, kuriuose nemažai
dėmesio skirta ir rezidavimo klausimui⁴.
Dalį nagrinėjamo laikotarpio apima Sta-
nisława Litako studija *Parafie w Rzeczy-
pospolitej w XVI–XVIII wieku*, kurioje ap-
tartas ir beneficijų kaupimo reiškinys bei
rezidavimo problema⁵.

Lenkijos istorikai, tirdami parapi-
nės dvasininkiją, paprastai remiasi dideliais
šaltinių kompleksais – vizitacijų aktais,

silpnėjimas ir atsigavimas XVI–XVII amžiuje // Krikš-
čionybė Lietuvoje / Red. V. S. Vardys. Čikaga, 1997,
p. 182–188). Žemaičių vyskupijos dvasininkijos disci-
pliną, formaciją ir pareigas diegiant katalikiškąją Re-
formą šioje vyskupijoje ištyrė *Jovaiša L.* Katalikiškoji
Reforma Žemaičių vyskupijoje. Daktaro disertacija.
Vilnius, 2004.

³ Krikščionybės Lietuvoje istorija, p. 84, 151,
152; *Ivinskis Z.* Klebonas Lietuvos istorijoje, p. 489;
Blaszczyk G. Diecezja żmudzka, p. 217, 224.

⁴ Gniezno arkivyskupijos dvasininkijos nerezid-
avimo priežastys bei mastai aptarti E. Wiśniowskio
straipsnyje *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do
czasów reformacji // Kościół w Polsce. Średniowiecze.*
Studia nad Historią Kościoła Katolickiego w Polsce /
Red. J. Kłoczowski. Kraków, 1966, t. 1, s. 237–271; o
situacija Krokuvos vyskupijoje straipsniuose: *Licze-
bność duchowieństwa diecezjalnego na ziemiach pol-
skich w I poł. XVI w. // Roczniki Humanistyczne.* 1968,
t. 16, z. 2, s. 43–77; *Materiały do stanu liczebnego du-
chowieństwa i służby kościelnej w diecezji krakowskiej
w pierwszej połowie XVI wieku // Archiwa, Biblioteki
i Muzea Kościelne.* 1969, t. 18, s. 179–288. Šie tyrimai
apibendrinti studijoje *Parafie w średniowiecznej Polsce.*
Struktura i funkcje społeczne. Lublin, 2007.

⁵ *Litak S.* *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–
XVIII wieku.* Lublin, 2004, s. 148–155.

dvasininkų kontribucijų ir retaksacijų
knygomis ir pan., todėl galimi statistiniai
vieno ar kito bažnyčios administracinio
vieneto (dekanato, arkidiakonato, vysku-
pijos) dvasininkijos konkrečiu laikotarpiu
apibendrinimai⁶. O LDK dvasininkų rezid-
avimo mastą istorikai lig šiol vertindavo
remdamiesi vieninteliu šaltiniu – 1579 m.
Tarkvinijaus Pekulo Žemaičių vyskupijoje
atliktos vizitacijos aktais⁷. Pasak šio šal-
tinio, situacija buvo labai problemiška –
17 bažnyčių aptarnavo 9–10 dvasininkų,
tik keturi iš jų buvo klebonai⁸. Vizitacijos
aktai – unikalūs šaltiniai, tačiau negalima
neatsižvelgti į jo ribotumą – jis gana vė-
lyvas, apima tik dalį Žemaičių vyskupijos,
be to, tendencingas.

Šiame straipsnyje pasirinkta ne ieško-
ti šaltinių, teikiančių tiesioginių duomenų
apie klebonų rezidavimą savo parapijoje,
o analizuoti visus turimus duomenis apie
parapi-
nės dvasininkiją, siekiant išskirti
klebonus, kurie negalėjo reziduoti savo
parapijose. Nereziduojančiais laikomi kle-
bonai, turėję keletą bažnytinių beneficijų,
pasaulietinių tarnybų arba esant tiesioginių
paliudijimų, kad negyveno savo parapijo-
je. Kai dvasininkas turėjo keletą parapijų,

⁶ Išlikusiose 1513, 1527, 1539 ir vėlesnių metų
Krokuvos vyskupijos kontribucijos knygos išvardytos
visos vyskupijos beneficijos, jų mokesčiai ir su jomis
susiję dvasininkai. Gniezno vyskupijai tirti pasitelkiamos
1511–1523 m. vyskupo Jono Laskio Beneficijų
knygos. 1530 m. Plocko vyskupijos Pultusko arkidia-
konato beneficijų pajamų knyga teikia vertingos ir įvai-
rialypės informacijos apie arkidiakonato dvasininkiją
ir jos turėtas beneficijas. *Wiśniowski E.* *Materiały do
stanu liczebnego*, p. 189. F. Stopniakas Liublino archi-
diakonato dvasininkiją tyrė remdamasis 1565–1603 m.
vizitacijų medžiaga. *Stopniak F.* *Duchowni w parafiach
archidiakonatu lubelskiego w okresie kontreformacji //*
Roczniki Humanistyczne. 1958, t. 7, z. 2, s. 257–287.

⁷ Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579), par.
L. Jovaiša. Vilnius, 1998.

⁸ *Blaszczyk G.* *Diecezja żmudzka*, p. 217–218.

laikoma, kad jis rezidavo turtingesnėje, kai negalima taikyti šio kriterijaus – toje, kurią gavo anksčiau.

Atliekant tyrimą nepamainomas medžiagos šaltinis buvo bibliografinis sąrašas „Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.“⁹ Taip pat remtasi įvairiais publikuotais ir archyviniais dokumentais: bažnyčių fundacijomis ir donacijomis, teismų bylų protokolais, žemėvaldos dokumentais ir kitais aktais¹⁰.

Pasirinktas metodas rezidavimo problemai atskleisti yra ribotas, nes atsitiktiniai ir nevienalyčiai šaltiniai leidžia daryti tik labai aptakius apibendrinimus. Nėra galimybės nustatyti, kiek vienu konkrečiu metu Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose buvo parapijų be reziduojančių klebonų. Kita vertus, nagrinėjant platesnį laikotarpį, atsiskleidžia, kiek ilgai atskiros parapijos būdavo be savo klebonų, be to, atsiranda galimybė išryškinti šio reiškinio chronologinę dinamiką.

1. Rezidavimo samprata ir kontrolė

Krikščioniškoje Europoje bažnytinių beneficijų kaupimo ir iš to kylančio dvasininkų nerezidavimo problema buvo keliamą nuo XII a. Susirūpinimas šiomis negero-

⁹ *Ališauskas V., Jaszczolt T., Jovaiša L., Paknys M.* Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. Vilnius, 2009.

¹⁰ Svarbiausi publikuoti dokumentų rinkiniai: Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon diocesis Vilnensis (1387–1507) (toliau CD) / Edd. J. Fijałek, S. Kutrzeba. Kraków, 1948, t. 1; Codex Medicensis seu Samogitiae diocesis (1416–1609) (toliau CM) / Colegit P. Jatulis. Roma, 1984, t. 1; Vilniaus vyskupijos parapijų privilegijų nuorašų rinkiniai saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau LMAVBR), f. 43, b. 204, ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau VUBRS), f. 57, B-53, b. 44. Daug vertingų duomenų rasta Lietuvos Metrikos Užrašymų ir Teismų knygose.

vėmis išsakytas Laterano III (1179 m.) bažnytiniame susirinkime¹¹. Laterano IV (1215 m.) susirinkime uždrausta turėti dvi beneficijas, tačiau numatyta išimtis iškilieams ir mokytiems asmenims (*sublimes tamen et litteratas personas*) – esant būtinybei Apaštalu sostas gali jiems suteikti dispensas¹². Draudimas kaupti beneficijas kartotas ir vėliau, tačiau Bažnyčia ryžtingai ėmėsi spręsti rezidavimo problemą tik pradėjus įgyvendinti bažnytinę Reformą.

Viduramžiais Lenkijos provincijų ir dieceziniuose sinoduose buvo nuolat kartojamas reikalavimas reziduoti prie savo bažnyčių¹³. Vieninteliuose žinomuose 1527–1528 m. Vilniaus vyskupijos sinodo nutarimuose skelbta, kad dvasininkai be pateisinamos priežasties neturi palikti savo bažnyčių ilgiau nei šešis mėnesius¹⁴. Sinodų nutarimus reikėtų vertinti labiau kaip vyskupijoje esančių aktualių problemų iškėlimą ir siekiamybės suformulavimą, nes iš esmės nebuvo kontrolės mechanizmų, laiduojančių jų įgyvendinimą. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos (ypač pirmoji) buvo didelės, nepadalytos į arkidiakonatus ir dekanatus, todėl nebuvo tarpinių grandžių

¹¹ Laterano III bažnytinis susirinkimas, kanonas 13 ir 14. Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaćiński, polski. Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne (869–1312). Kraków, 2007, t. 1, p. 186–188.

¹² Laterano IV bažnytinis susirinkimas, konstitucija 29. Dokumenty soborów powszechnych, t. 1, p. 266–268.

¹³ *Wiśniowski E.* Parafie w średniowiecznej Polsce, p. 66. *Sawicki J.* Concilia Poloniae: Źródła i studia krytyczne. Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1963, t. 10, s. 361; Concilia Poloniae. Synody diecezji przemyskiej obrządku łaćińskiego i ich statuty. Wrocław, 1955, t. 8, s. 156; Concilia Poloniae. Synody diecezji łuckiej i ich statuty. Warszawa, 1949, t. 3, s. 89.

¹⁴ *Sawicki J.* Concilia Poloniae. Synody diecezji wileńskiej i ich statuty. Warszawa, 1948, t. 2, s. 121.

tarp parapinės dvasininkijos ir vyskupijos centro. Vilniaus vyskupijoje pirmoji vizitacija atlikta 1522 m.¹⁵, o Žemaičių – tik 1579 m. Net vyskupai reformatoriai rimtesnes sankcijas dvasininkams už prasižengimus taikydavo retai.

Klebonų rezidavimas turėjo rūpėti ne tik bažnytinei vyresnybei, bet ir beneficijų patronams pasauliečiams – valdovui ir bajorams. XVI a. pirmojoje pusėje fundacijose ima pasirodyti klauzulių, kuriomis patronai įpareigoja dvasininką reziduoti prie jų įsteigtos beneficijos. Tokie įpareigojimai įrašyti: 1522 m. Lipnikų parapinės bažnyčios fundacijoje¹⁶; 1526 m. – Daugėlišio¹⁷; 1530 m. Gegužinės bažnyčios apdovanojimo akte¹⁸; 1533 m. – Maišiagalos bažnyčios altarijos¹⁹; 1543 m. – Eišiškių bažnyčios altarijos²⁰; 1545 m. – Vsieliubo bažnyčio altarijos²¹; 1547 m. Juchnoveco parapinės bažnyčios fundacijose²². Visų šių beneficijų, išskyrus Eišiškių bažnyčios altariją, fundatoriai buvo bajorai. Altariją Eišiškėse įsteigė Trakų prepozitas ir Eišiškių klebonas Jonas Andriejus de Valentinis, o įpareigojimas būsimiems altaristoms reziduoti įrašytas Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio išduotame fundacijos patvirtinime. Išskirtinai detalai rezidavimo klausimas aptartas Žygimanto Senojo 1522 m. išduotoje privilegijoje, kuria Trakų parapinėje bažnyčioje steigiama mansionarija.

Čia paskelbtas nurodymas mansionarijams neturėti kitų beneficijų ir asmeniškai reziduoti prie Trakų bažnyčios. Mansionarijams, kurie, nepaprašę prepozito leidimo, be rimtos priežasties nereziduos prie bažnyčios šešis mėnesius, grasoma beneficijos atėmimo bausme²³. Vis dėlto tokie įpareigojimai XVI a. dar buvo gana reti.

Žinoma ir pavienių atvejų, kai patronas (visais atvejais tai buvo valdovas) savo susirūpinimą rezidavimo klausimu išreiškė susidūręs su jo netenkinančia situacija. 1525 m. Žygimantas Senasis griežtai įspėjo kanauninką Joną Kunickį, kad šis savo Nemenčinės parapijoje laikytą vikarą, jeigu pats negali ten reziduoti²⁴. 1525 m. Žygimantas Senasis Lucko kanauninkui ir Kameneco klebonui Jokūbui Kožuchovskiui, teikiamam į Lucko parapinę bažnyčią, liepė atsisakyti turimos parapijos, nes būtų neįmanoma reziduoti prie abiejų bažnyčių, be to, J. Kožuchovskis negavęs dispensos turėti dvi beneficijas²⁵. Tačiau tai vėlgi pavieniai atvejai, kuriuos vertinant derėtų nepamiršti, kad tas pats Žygimantas Senasis buvo teikęs ne vieną kleboną, nors išsyk buvo aišku, kad jis parapijoje nereziduos. Kitas panašus pavyzdys būtų Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio protestas prieš, jo manymu, netinkamo Kražių klebono skyrimą. 1573 m. šis didikas skundėsi Žemaičių vyskupui, kad 1571 m. valdovo teiktas Jokūbas Stobnicijus²⁶ nereziduoja, nepriėmė laiku aukštųjų šventimų ir turi kitų beneficijų, todėl teikė

¹⁵ Krikščionybės Lietuvoje istorija, p. 79.

¹⁶ *Kamuntavičienė V.* Kauno dekanato bažnyčių raida, p. 9.

¹⁷ LMAVBRS, f. 43, b. 204, Nr. 195, l. 161v.

¹⁸ LMAVBRS, f. 43, b. 204, l. 175–176.

¹⁹ LMAVBRS, f. 43, b. 204, Nr. 222, l. 186v–187v.

²⁰ VUBRS, f. 57, b. 53, Nr. 44, 328r / LMAVBRS, f. 43, b. 204, Nr. 237, l. 205v–207r.

²¹ LMAVBRS, f. 43, b. 204, Nr. 253, l. 220r.

²² LMAVBRS, f. 43, b. 204, Nr. 256, l. 224v.

²³ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12 (toliau LM 12) / Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis. Vilnius, 2001, Nr. 759, p. 599.

²⁴ *Ochmański J.* Biskupstwo wileńskie, p. 28.

²⁵ LM 12, Nr. 756, p. 595–596.

²⁶ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572). Viešųjų reikalų knyga 8 (toliau LM 530) / Parengė D. Baronas, L. Jovaiša. Vilnius, 1999, Nr. 86–87.

kitą kandidatūrą – Vilniaus kanauninką ir Kaltinėnų kleboną M. Korizną²⁷. M. Korizną reziduoti ar bent samdyti vikarą jau bandė priversti Kražių gyventojai ir Žemaičių vyskupas.

Bene aktualiausias klebono rezidavimas turėjo būti patiems parapijiečiams. Deja, jų pozicija šaltiniuose atspindima menkiausiai. Nežinia, kiek rūpestis sielovadinio darbo kokybe, o kiek stiprėjantis bajorijos priešiskumas dvasininkijai paskatino bajorus 1551 m. Vilniaus seime kreiptis į valdovą su prašymu, kad katalikų ir stačiatikių dvasininkai nelaikytų dviejų ar trijų bažnyčių. Valdovas atsakė, kad tai priklauso ne jo, o vyskupų kompetencijai²⁸.

Bene vienintelis šaltinis, atskleidžiantis parapijiečių poziciją nerezidavimo klausimu, yra 1579 m. T. Pekulo atliktos Žemaičių vyskupijos vizitacijos aktai. Dėl nereziduojančio klebono vizitatoriui skundėsi Skirsnemunės, Ariogalos, Krakių ir Kražių parapijiečiai. Kražių miestelėnai tvirtino, kad klebonas jau visus metus pats nerezidavo ir nesamdė jokio kunigo, jo nebuvo net Velykų dieną²⁹. O Ariogalos gyventojai reiškė nepasitenkinimą, kad klebonas kai kada išvyksta trims keturioms savaitėms, tuomet tenka mėnesį laukti, kol pakrikštys kūdikį³⁰. Tiesa, ne visų parapijų tikintieji troško, kad klebonas gyventų jų miestelyje. Steponas Bienskovskis, turėjęs Veliuonos, Vilkijos ir Skirsnemunės parapijas, gyveno Veliuonoje. Skirsnemunės parapijiečiai

išsakė nepasitenkinimą, kad klebonai nenori gyventi jų miestelyje³¹. O štai Vilkijos miestelėnai tuo nė kiek nesiskundė ir kaip tik pageidavo, kad „klebonas paliktų mus ramybėje keletui metų“, tuomet jie galėtų deramai pasirūpinti bažnyčios inventoriaus atnaujinimu³².

Iš T. Pekulo vizitacijos aktų sužinome, kad pavieniais atvejais parapijiečiai imdavosi iniciatyvos spręsti klebono nerezidavimo problemą. Kražių bajorai ir miestelėnai, neapsikentę dėl klebono aplaidumo, pasiskundė vyskupui, bet³³, kaip atskleidžia vizitacijos medžiaga, jų galimybės keisti situaciją buvo labai menkos – net vyskupo įsikišimas nieko nepadėjo. 1578 m. Žemaičių vyskupas Merkėlis Giedraitis grasindamas ekskomunika nurodė M. Koriznai per tris mėnesius arba pačiam pradėti reziduoti Kražiuose, arba nusamdyti vikarą³⁴, vėliau bandė atimti beneficiją, tačiau M. Korizna apeliavo į Gniezno arkivyskupą ir byla užsitęsė³⁵. Kitas Kražių klebonas buvo paskirtas tik 1595 m.³⁶

2. Parapijos

Tyrimo metu nustatyta 117 Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapijų, kuriose aptariamam laikotarpiu bent vienas klebonas nerezidavo. Vilniaus vyskupijoje tokių parapijų buvo 100, o Žemaičių – 17. Įdomu, kad parapijų, kuriose buvo bent vienas nereziduojantis klebonas, nuošimtis abiejose vyskupijose beveik toks pats – 38% Vilniaus ir 37% Žemaičių vyskupijoje

²⁷ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 654.

²⁸ Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою Археологическою комиссиею (toliau RIB). Литовская метрика, кн. 3, отд. 1–2, ч. 3: книга публичных дел. Юрьевъ, 1914, т. 30, с. 176.

²⁹ Žemaičių vyskupijos vizitacija, p. 184.

³⁰ Ten pat, p. 86.

³¹ Ten pat, p. 52.

³² Ten pat, p. 22–24.

³³ Ten pat, p. 186–190.

³⁴ Žemaičių vyskupijos vizitacija, p. 188.

³⁵ CM, Nr. 312, p. 561.

³⁶ Jovaiša L. Katalikiškoji Reforma, p. 84.

1 lentelė. Vilniaus vyskupijos parapijos, kuriose bent vienas klebonas XV a.–1575 m. nerezidavo, materialinio aprūpinimo požiūriu

Labai turtingos		Turtingos		Vidutiniškai turtingos		Varganos		Labai varganos		Nežinoma
sk.	nuošimtis	sk.	nuošimtis	sk.	nuošimtis	sk.	nuošimtis	sk.	nuošimtis	sk.
6	86 %	19	73 %	26	60 %	16	38 %	21	21 %	12

(XVI a. viduryje Vilniaus vyskupijoje buvo 259³⁷, o Žemaičių – 45 parapijos³⁸).

Šių duomenų neįmanoma palyginti su situacija Lenkijoje, nes jie nerodo, kokioje dalyje parapijų nebuvo reziduojančio klebono tuo pačiu metu. 1530 m. Plocko vyskupijos Pultusko arkidiakonate reziduojančio klebono nebuvo 12,71 % parapijų, o XVI a. pirmojoje pusėje Gniezno arkivyskupijos Kuželovo arkidiakonate – 7, 13 %³⁹.

Apibendrinti parapijų, kuriose tiriamu laikotarpiu bent vienas klebonas nerezidavo, turtinę padėtį įmanoma tik Vilniaus vyskupijos atveju, remiantis J. Ochmańskio paskelbtais duomenimis⁴⁰. 1 lentelėje Vilniaus vyskupijos parapijos pagal turtingumą suskirstytos į penkias grupes: labai turtingos (turinčios daugiau nei 100 dūmų), turtingos (50–100 dūmų), vidutinės (20–50 dūmų), varganos (11–20 dūmų) ir labai varganos (10 ir mažiau dūmų). Nurodyta, kiek buvo tos turtinės grupės parapijų, kuriose bent vienas klebonas nerezidavo, ir kokių nuošimtį tokios parapijos sudarė savo turtingumo grupėje. Surinkti duomenys paneigia prielaidą, kad beneficijų kaupimą ir iš to kylančią nerezidavimo problemą lėmė menkas parapijų aprūpinimas. Akivaizdi tendencija, kad kuo turtin-

gesnė buvo parapija, tuo didesnė tikimybė, jog joje klebonas nereziduos.

J. Ochmańskis pažymėjo, kad pačios turtingiausios, turtingos ir kai kurios vidutiniškai aprūpintos Vilniaus vyskupijos parapijos beveik nuolat priklausė Vilniaus kapitulos nariams⁴¹. Pačios turtingiausios Vilniaus vyskupijoje buvo Vitebsko, Naujųjų Trakų, Geranainių, Slanimo, Ramygalos ir Anykščių parapijos⁴². Visos jos buvo įsteigtos XV a.

Nežinoma nė vieno klebono, rezidavusio pačioje turtingiausioje Vilniaus vyskupijoje Vitebsko parapijoje. Visi penki žinomi Vitebsko klebonai 1494–1560 m. buvo Vilniaus kanauninkai ar prelatai, ne vienas turėjo ir kitų bažnytinių beneficijų ar pareigų valdovo dvare⁴³. 1558 m. Vitebsko parapija buvo prijungta prie Vilniaus kapitulos, nuo to laiko tikinčiųjų sielovada rūpinosi kapitulos samdomas vikaras⁴⁴. Taip pat nežinomas nė vienas nuolat rezidavęs Anykščių klebonas⁴⁵. Geranainių parapi-

⁴¹ Ten pat, p. 106.

⁴² Ten pat, p. 102.

⁴³ 1494–1507 m. kaip Vitebsko klebonas minimas Stanislovas Kucharskis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 2176); 1514–1529 m. – Laurynas Miendzyleskis (RIB, t. 20, kn. 1, Nr. 63, p. 79); Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1149); 1530–1536 m. – Jonas Silvijus Amatas Panormietis (ten pat, Nr. 786); 1542 m. – Jurgis Chvalčevskis (ten pat, Nr. 1053); 1551–1560 m. – Juozapas Jasinskis (ten pat, Nr. 1021).

⁴⁴ LMAVBRŠ, f. 43, b. 204, Nr. 265, l. 229r–23r.

⁴⁵ 1514–1529 m. Anykščių klebonu buvo Albertas Rožanietis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 77); 1535 m. – Jurgis Chvalčevskis (ten pat, Nr. 1053);

³⁷ Ochmański J. Biskupstwo wileńskie, p. 71.

³⁸ Krikščionybės Lietuvoje istorija, p. 69.

³⁹ Wiśniowski E. Parafie w średniowiecznej Polsce, p. 67.

⁴⁰ Ochmański J. Biskupstwo wileńskie, p. 102–105.

joje nuolat reziduojančio klebono nebuvo apytikriai nuo 1528 m.⁴⁶, Ramygalos parapijoje – nuo 1537 m.⁴⁷ Iš septynių žinomų Naujųjų Trakų prepozitų reziduoti galėjo tik du⁴⁸. Tačiau tai tik keletas metų laikotarpiu nuo 1423 iki 1577 m. ir vėliau⁴⁹. Išsiskiria Slanimo parapija, nes žinomas tik vienas nerezidavęs Slanimo klebonas – 1577–1592 m. parapiją turėjęs Vilniaus kanau-ninkas Mikalojus Nemčinavičius⁵⁰.

Turtingoje Pasvalio parapijoje klebonas rezidavo tik pirmąjį parapijos gyvavimo dešimtmetį, 1498–1507 m.⁵¹ Visi kiti Pasvalio klebonai turėjo aukštesnių bažny-tinių beneficijų ir pasaulietinių tarnybų⁵². Prie turtingų priskirtoje Naugarduko para-pijoje reziduojančio klebono nebuvo nuo

1529 m.⁵³ Ašmenoje klebonai nerezidavo 1512–1521 ir 1547–1576 m.⁵⁴ Parapijoje galėjo nebūti reziduojančio klebono pusšimtį metų ir ją laikant vienam klebo-nui – Vilniaus kustodas Paulius Višenskis Odelsko parapiją turėjo 1515–1559 m.⁵⁵

Panašu, kad neturtingas parapijas aukš-tieji dvasininkai gaudavo atsitiktinai, nes dažniausiai žinoma tik po vieną tokiose parapijose nerezidavusį kleboną. Tiesa, buvo keletas išimčių. Nuo 1522 m. nežino-mas reziduoti galėjęs Kernavės klebonas⁵⁶. Žinomi du nerezidavę labai vargingos Val-kininkų parapijos klebonai⁵⁷ ir vienas taip pat menkai aprūpintos Šalčininkų parapi-jos klebonas⁵⁸. Šioms trimis parapijoms bendra tai, kad atstumas nuo Vilniaus iki jų nesiekė 50 km. Galbūt tai ir buvo prie-žastis, kodėl Vilniaus kapitulos nariai bei valdovo tarnautojai paimdavo ir neturtin-gas beneficijas, kurias būdavo nesunku pasiekti iš Vilniaus. Tokios prielaidos ne-

1554–1579 m. – Valerijonas Protasevičius (ten pat, Nr. 2526).

⁴⁶ 1528/29–1568 m. kaip Geranainių klebonas minimas Steponas Grabia Jalbzykovskis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 2415); 1568 m. teiktas Jonas Tarčinietis (ten pat, Nr. 948); 1578–1595 m. minimas Jokūbas Voroneckis (ten pat, Nr. 658).

⁴⁷ 1537–1556 m. kaip Ramygalos klebonas mini-mas Jonas Domanovskis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 830); prieš 1569 m. juo buvo Jonas Makoveckis (ten pat, Nr. 906); 1569–1575/1577 m. – Stanislovas Klo-dzinskis (ten pat, Nr. 2359); po jo – Motiejus Klodzins-kis (ten pat, Nr. 1836).

⁴⁸ 1423 m. kaip Trakų prepozitas paminėtas Mikalojus Trakiškis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1375); 1522–1525 m. minimas Stanislovas Ščekoc-kis (ten pat, Nr. 2231).

⁴⁹ 1475–1476 m. kaip Trakų prepozitas mini-mas Albertas Taboras (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 58); 1525 m. teiktas Mikalojus Viežgaila (ten pat, Nr. 1451); 1530–1543 m. – Jonas Andriejus Valentinas (ten pat, Nr. 844); 1547–1570 m. – Motiejus Kalečkis iš Monkolino (ten pat, Nr. 1750); nuo 1577 m. – Benedik-tas Vaina (ten pat, Nr. 380).

⁵⁰ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1579.

⁵¹ Ten pat, Nr. 759 (Jonas Grotas).

⁵² Antrasis Pasvalio klebonas buvo Jonas Filipa-vičius (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 754); 1524–1544 m. Pasvalio parapiją turėjo Erazmas Eustachijus (ten pat, Nr. 421); 1546–1579 m. – Valerijonas Protase-vičius (ten pat, Nr. 2526).

⁵³ 1529–1559 m. kaip Naugarduko klebonas mi-nimas Paulius Višenskis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1882); po jo iki 1582 m. – Mikalojus Pacas (ten pat, Nr. 1537).

⁵⁴ 1512–1521 m. Ašmenos prepozitu buvo Stepo-nas Vilnietis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 2407); o 1547–1576 m. Aleksandras de Pessenti (ten pat, Nr. 145).

⁵⁵ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1882.

⁵⁶ 1522–1544 m. Kernavės klebonu buvo Eraz-mas Eustachijus (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 421); 1553–1558 m. – Albertas Narbutas (ten pat, Nr. 99); 1565 m. – neįvardytas Žygimanto Augusto gy-dytojas (Российский государственный архив древних актов, f. 389, ap. 1, d. 1–2 (naudotasi Lietuvos valsty-bės istorijos archyve saugomais mikrofilmais), kn. 263, l. 29r); iki 1571 m. – Feliksas Molda (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 458); nuo 1571 m. – Jonas Skickis (ten pat, Nr. 971).

⁵⁷ 1549–1554 m. Valkininkų klebonu buvo valdo-vo giedotojas Klemensas (Lietuvos katalikų dvasinin-kai, Nr. 1114); 1576 m. – Simonas Bžezinietis (ten pat, Nr. 2115).

⁵⁸ 1531–1534 m. Valkininkų klebonu buvo Andriejus Nadboras (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 214).

2 lentelė. Vilniaus ir Žemaičių parapijos, kuriose iki 1575 m. nerezidavo bent vienas klebonas, patronato teisės požiūriu

	Dvasininkų patronatas		Valdovo patronatas		Bajorų patronatas	
	sk.	nuošimtis	sk.	nuošimtis	sk.	nuošimtis
Vilniaus vysk.	8	73 %	52	61 %	40	24 %
Žemaičių vysk.	8	80 %	6	35 %	3	16 %
Iš viso	16	73 %	58	57 %	43	23 %

atitinka tik Žaludko atvejį, nes ši labai varganai aprūpinta parapija buvo maždaug 150 km nuo Vilniaus, tačiau žinomi bent trys nerezidavę Žaludko klebonai⁵⁹.

Žemaičių vyskupijoje turtingiausios buvo Raseinių, Šiaulių ir Kražių parapijos⁶⁰. Kražiuose reziduojančio klebono nebuvo nuo XVI a. vidurio⁶¹. Raseinių parapija nuo XVI a. pradžios buvo rezervuota Žemaičių kanauninkams⁶². Du Žemaičių kanauninkai turėjo Šiaulių parapiją⁶³.

⁵⁹ Prieš 1560 m. Žaludko parapiją turėjo Stanislovas Zagurskis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 2346); 1568 m. jos atsisakė valdovo kapelionas Petras ir teiktas kitas valdovo kapelionas Stanislovas Petronijus (LM 8/530, Nr. 66, p. 66).

⁶⁰ *Blaszczyk G.* Diecezja Żmudzka od XV do początku XVII w. Uposażenie. Poznań, 1992, s. 48.

⁶¹ 1533–1536 m. Kražių klebonu buvo Valerijonas Protasevičius (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 2526); po 1556 m. – Jonas Domanovskis (ten pat, Nr. 830); 1558 m. paminėtas Žygimanto Augusto gydytojas Petras (LM 37, l. 244r); 1563 m. Kražių klebonu buvo Jonas Vierbkovskis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 915); 1566–1571 m. parapiją laikė Petras Roizijus Mauras (ten pat, Nr. 2024); 1571–1574 m. – Jokūbas Stobnicijus (ten pat, Nr. 654); 1574–1594 m. Mikalojus Korizna (ten pat, Nr. 1572).

⁶² 1504 m. kaip Raseinių klebonas paminėtas Žemaičių kanauninkas Mikalojus (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1444); 1520–1528 m. – Leonardas Bersijus (ten pat, Nr. 1183; VUBRS, f. 57, B-53, b. 44, l. 130v / LMAVBR, f. 43, b. 204, Nr. 164, l. 130v; CM, Nr. 137, p. 214); 1533 m. – Martynas Sokolnickis (Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1273); 1556 m. – Paulius Jomanas (ten pat, Nr. 1904); 1561–1568 m. – Grigalius Červa (ten pat, Nr. 501); 1573–1582 m. – Jonas Miežejevskis (ten pat, Nr. 974).

⁶³ 1507 m. kaip Šiaulių klebonas minimas Žemaičių kanauninkas Jonas (Lietuvos katalikų dvasinin-

Parapijų, kuriose bent vienas klebonas nerezidavo, patronato teisės analizė verčia suabejoti ir kitu istoriografijoje dažnu teiginiu, kad atsakomybė dėl parapinės dvasininkijos nerezidavimo, kaip ir daugelio kitų negerovių, daugiausia tenka patronams pasauliečiams. 2 lentelėje Vilniaus ir Žemaičių parapijos, kuriose bent vienas klebonas nerezidavo, suskirstytos pagal tai, kam priklausė jų patronatas (dvasininkams, valdovui ar bajorams) ir kokią dalį tai patronato grupei priklausančių parapijų tokios parapijos sudarė. Abiejose vyskupijose nereziduojantiems dvasininkams teko mažiausias nuošimtis bajorijos patronatui priklausančių parapijų, dvigubai didesnis nuošimtis – priklausančių valdovo patronatui, o didžiausias – parapijų, priklausančių dvasininkų patronatui.

Dvasininkų ir bajorų patronato teisei priklausiusių parapijų, kuriose bent vienas klebonas nerezidavo, nuošimtis abiejose vyskupijose iš esmės nesiskiria, užtat yra nemažas skirtumas tarp valdovo patronato teisės parapijų – Vilniaus vyskupijoje jų bemaž dvigubai daugiau nei Žemaičių. Tokią takoskyrą galima paaiškinti tuo, kad Žemaičių vyskupija buvo toliau nuo LDK valstybinių centrų, parapijos menčiau aprūpintos, todėl mažiau patrauklios valdovo favoritams.

kai, Nr. 781); 1523–1525 m. – Jurgis Taliatas (ten pat, Nr. 1045).

Dvasininkų, dažniausiai vyskupų, patronatui Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose priklausė apie 5 % parapijų. Atrodo, dėl nedidelio skaičiaus jų vos pakako apdovano- ti ir paskatinti vyskupų dvariškiams ir favoritams. Ypač ši tendencija išryškėjo nuo XVI a. vidurio. Vilniuje, vyskupaujant Va- lerijonui Protasevičiui (1556–1579 m.), žinomi net septyni vyskupo patronatui priklausiusių bažnyčių klebonai, kurie tose parapijose nerezidavo: 1562 m. kaip Zarasų klebonas paminėtas vyskupo vir- tuvininkas Matas Volskis⁶⁴; 1568 m. kaip Niedvedicų ir Armoniškių klebonas – Vil- niaus kanauninkas Jonas Ostrovskis, nuo 1561 m. ėjęs įvairias pareigas vyskupo kurijoje⁶⁵; Baltazaras Steponaitis Krasovs- kis bažnytinę karjerą taip pat darė V. Pro- tasevičiaus dėka, 1558–1566 m. jis turėjo Labanoro parapiją⁶⁶. Žemaičių vyskupas Jurgis Petkevičius (1567–1574 m.) Viduklės ir Betygalos parapijas suteikė savo sūnėnui Petruui Petkevičiui, turėjusiam tik akolito šventimus⁶⁷. Tas pats vyskupas Raseinių klebonu paskyrė savo tarnautoją Joną Miežejevskį, taip pat turėjusį tik ako- lito šventimus⁶⁸. Panašios tendencijos ryš- kėja ir Lenkijoje, kur vyskupų patronatas taip pat negarantavo pakankamo dėmesio tikinčiųjų poreikiams⁶⁹.

Pavieniais atvejais vyskupai parapijas pasilaikydavo ir sau. Anot G. Błaszczyko, XVI a. Viduklės klebonais dažnai tapdavo Žemaičių vyskupai, jie čia dažnai lankyda- vosi, nes Viduklėje buvo vienas iš vyskupo

dvarų⁷⁰. Pavyko aptikti žinių tik apie du to- kius atvejus: 1560–1567 m. Viduklės kle- bonu buvo Viktorinas Virbickis (Žemaičių vyskupas 1565–1567 m.)⁷¹, o 1579 m. pa- minėtas M. Giedraitis (Žemaičių vyskupas 1576–1609 m.)⁷².

Klebonus, kurie tikrai nereziduos savo parapijose, teikdavo ir popiežius. 1567 m. Pijus V, pasinaudodamas teise skirti klebo- ną į ilgai vakuojančią beneficiją, Viduklės klebonu paskyrė Jurgį Ticinijų, ilgametį Žygimanto Augusto pasiuntinį Romoje, kuris nebuvo atvykęs net į Vilnių⁷³.

Viduramžių bažnyčioje pasitaikydavo, kad beneficijos aprūpinimo klausimas buvo sprendžiamas tiesiog prijungiant prie jos kitą. Dažniausiai taip būdavo aprūpinami vienuolynai. Tokiu atveju insti- tucija, į kurią buvo inkorporuota parapija, turėdavo skirti dalį jos pajamų išlaikyti kunigui, kuris vadintas nuolatiniu vikaru (*vicarius perpetuus*) arba kamendoriumi (*commendarius*)⁷⁴. Vakarų Europoje toks reiškinys buvo ypač paplitęs – XIII a. An- glijoje beveik pusė parapijų buvo inkor- poruotos į vienuolynus⁷⁵. LDK pasitaikė tik keletas tokių pavyzdžių. Tai šešios Vil- niaus (Medininkų nuo 1391, Eišiškių nuo 1524, Bistryčios nuo 1526, Rudaminos nuo 1528, Dieveniškių nuo 1529 ir Vitebs- ko nuo 1558 m.) ir viena Žemaičių vysku- pijos parapija (Krekenavos nuo 1527 m.). Penkios prie Vilniaus vyskupijos prijungtos parapijos priklausė valdovo, o viena – Die-

⁷⁰ Błaszczyk G. Diecezja z mudzka, p. 213.

⁷¹ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 2529.

⁷² Ten pat, Nr. 1369.

⁷³ CM, Nr. 255, 368–369; Lietuvos katalikų dva- sininkai, Nr. 1062.

⁷⁴ Wiśniowski E. Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji, p. 285.

⁷⁵ Wiśniowski E. Parafie w średniowiecznej Polsce, p. 61.

⁶⁴ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1359.

⁶⁵ Ten pat, Nr. 949.

⁶⁶ Ten pat, Nr. 313.

⁶⁷ Ten pat, Nr. 2030.

⁶⁸ Žemaičių vyskupijos vizitacija, p. 134.

⁶⁹ Stopniak F. Duchowni w parafiach archidiako- natu lubelskiego, p. 266.

veniškių – didiko Alberto Goštauto patronato teisei. Krekenavos parapiją Žemaičių vyskupas paskyrė kaip aprūpinimą naujai įsteigtai arkidiakono prelatūrai⁷⁶.

Paprastai tokių inkorporavimų aktuose būdavo numatoma, kaip turi būti rūpinamasi parapijiečių sielovada: Vilniaus sufaganas įpareigotas prijungtoje Bistryčios bažnyčioje laikyti du ar tris kunigus, pagal parapijos poreikius, taip pat mokytoją ir kantorį⁷⁷. Trakų prepozitas Eišiškėse turėjo laikyti du kunigus, kurių bent vienas galėtų lietuviškai sakyti pamokslus, ir mokyklos rektorių, be to, per nurodytas šventes Trakų prepozitas turėjo pats asmeniškai atvykti arba atsiųsti trečią kunigą⁷⁸. Vilniaus arkipresbiteris tiesiog turėjo laiduoti, kad Rudaminos bažnyčioje būtų tinkamai rūpinamasi sielovada⁷⁹. Mūrinių Geranainių prepozitas buvo įpareigotas inkorporuotoje Dieveniškių bažnyčioje išlaikyti kamendorių, vikarą ir mokytoją⁸⁰. Vilniaus kapitula Vitebske privalėjo laikyti nuolatinį vikarą⁸¹. Tokių nurodymų nėra tik Krekenavos parapijos prijungimo akte.

Beneficijų sujungimo paisyta ne visą laiką. 1557–1558 m. kaip Eišiškių klebonas minimas Stanislovas Narkuskis⁸², nors Trakų prepozitu 1547–1570 m. buvo Motiejus Kalečickis iš Monkolino, 1551 m. paminėtas ir kaip Eišiškių klebonas⁸³. Galima spėti, kad pastarasis perleido Eišiškių parapiją S. Narkuskiui už kažkokį atlygį.

Tai galėjo būti patogus sprendimas net Vilniuje nerezidavusiam M. Kalečickiui.

Bene mažiausia blogybė buvo, kai vienas dvasininkas sutelkdavo savo rankose dvi gretimas parapijas, tačiau keletą neturtingų tokių parapijų turėję dvasininkai sudarė menkiausią kumuliantų dalį. Du pirmieji žinomi Jonišio klebonai turėjo ir Šiaulių parapiją⁸⁴. 1564 m. vienas dvasininkas turėjo Paberžės ir Karkažiškių parapijas⁸⁵, 1569 m. – Knišino ir Kalinovkos⁸⁶, 1563 – Dubičių ir Rodūnios⁸⁷, 1526 m. – Medininkų ir Rudaminos⁸⁸, prieš 1571 m. – Vosyliškių ir Naujadvario⁸⁹, 1579 m. – Vilkijos, Veliuonos ir Skirsnemunės, taip pat Butkiškės ir Ariogalos⁹⁰.

3. Nerezidavimo priežastys

Pagrindinės klebonų nerezidavimo parapijose priežastys buvo dvi – beneficijų kaupimas ir pasaulietinė tarnyba, dažniausiai valdovo dvare. Dažnai šios priežastys būdavo susipynusios. Surasta 218 atvejų, kai parapijoje klebonas nerezidavo (153 asmenys, 117 parapijų). 178 atvejais turėta kitų bažnytinių beneficijų, iš jų 63 – bažnytinių beneficijų ir pasaulietinių tarnybų, 30 – tik pasaulietinių tarnybų.

Nuo Laterano IV susirinkimo (1215 m.) beneficijų kaupimo praktika buvo sankcionuojama popiežiaus dispensomis. Taip beneficijų kaupimas buvo įteisintas, o XIV–XV a. tapo visuotiniu reiškiniu. Lenkijoje XV a. kanauninkas, turintis ir kitų bene-

⁷⁶ CM, Nr. 134, p. 208–210.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ Ten pat, Nr. 720, p. 558–559.

⁷⁹ LMAVBRS, f. 43, b. 204, Nr. 202, l. 164v–167r/
LMAVBRS, f. 43, b. 15914.

⁸⁰ LM, kn. 113, l. 24v.

⁸¹ LMAVBRS, f. 43, b. 204, Nr. 265, l. 229r–
231r.

⁸² Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 2267.

⁸³ Ten pat, Nr. 1750.

⁸⁴ Ten pat, Nr. 968, 1651.

⁸⁵ Ten pat, Nr. 1094.

⁸⁶ Ten pat, Nr. 1341.

⁸⁷ Ten pat, Nr. 1369.

⁸⁸ Ten pat, Nr. 1725.

⁸⁹ Ten pat, Nr. 1832.

⁹⁰ Ten pat, p. 38, p. 64.

ficijų, buvo veikiau norma nei išimtis⁹¹. Krokuvos vyskupijoje keletą beneficijų turėjo 23–25 % dvasininkų⁹².

Dažniausiai po keletą beneficijų savo rankose sutelkdavo aukštieji dvasininkai – Vilniaus ir Žemaičių kanauninkai, prelatai, taip pat vyskupai. Keletą parapijų turinčių klebonų aptinkama daug rečiau (26). Į atskirą grupę galima išskirti parapijas turėjusius valdovo kapelionus (10), beveik visi jie dirbo Žygimanto Augusto dvare. Nereziduoti savo parapijose galėjo ne tik klebonai, turintys aukštesnių ir turtingesnių beneficijų. 1560 m. jau kaip miręs minimas Žaludko klebonas Stanislovas Zagurskis dirbo Krokuvoje vikaru, o parapiją buvo išnuomojęs⁹³.

Dvasininkai, kaip labiausiai išsilavinęs visuomenės sluoksnius, nesunkiai gaudavo tarnybą Lenkijos karaliaus ar didikų dvaruose⁹⁴. Taip pat ir LDK valdovo sekretoriais neretai tapdavo kunigai⁹⁵. Apie dvasininkų pozicijas valstybės valdyme byloja ir 1544 m. Lietuvos Brastos seime bajorų išsakytas reikalavimas uždrausti katalikų ir stačiatikių dvasininkams turėti valstybės tarnybas⁹⁶, pakartotas ir 1547 m. Vilniaus seime⁹⁷.

Tarnyba valdovo dvare ir bažnytinių beneficijų kaupimas dažnai tapdavo viena kita papildančiomis klebonų nerezidavi-

mo priežastimis. Daugiausia parapijų savo rankose sutelkę dvasininkai paprastai būdavo veiklūs ne tik bažnytinėje sferoje, bet ir šalies valstybiniame politiniame gyvenime. Tai tokios asmenybės kaip Erazmas Eustachijus, Jonas Domanovskis, Jurgis Chvalčevskis, Juozapas Jasinskis, Petras Roizijus, Valerijonas Protasevičius Šuškovskis ir kt. XVI a. viduryje atsiranda valdovo tarnautojų dvasininkų (dažniausiai turinčių tik akolito šventimus), kurie, gavę vieną ar dvi parapines beneficijas, nesiekė aukštesnės bažnytinės karjeros. Savo tarnybininkams atsidėkoti parapinėmis beneficijomis ypač pamėgo Žygimantas Augustas. Šis valdovas beneficijos suteikimą traktavo tik kaip vieną iš atsilyginimo už tarnybą formų, kuri gavėjo per daug nepareigojo⁹⁸. Ypač daug tokių teikimų išlikę iš paskutinio Žygimanto Augusto valdymo dešimtmečio. Klebonais jis teikė savo gydytojus, muzikus, tiesiog tarnus (*servitor*).

Kita grupė klebonų, negalėjusių nuolat reziduoti parapijose, dirbo vyskupų dvaruose. Savo išdininkams, notarams ir kitiems tarnautojams vyskupai parūpindavo ne tik savo, bet ir valdovo patronatui priklausančių parapijų. 1498 m. kaip valdovo patronato teisei priklausančios Ainos klebonas paminėtas Vilniaus vyskupo Alberto Taboro išdininkas Jonas Trakiškis⁹⁹, 1524 m. taip pat valdovo patronatui priklausiusių Švenčionių klebonas buvo Vilniaus vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių raktininkas (*claviger*) Andriejus Izdebskis¹⁰⁰, o 1533 m. – išdininkas Motiejus Laskovskis¹⁰¹.

⁹¹ Czyżak M. Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408–1448. Poznań, 2003, p. 82.

⁹² Wiśniowski E. Liczebność duchowieństwa diecezjalnego, p. 49–50.

⁹³ Cracovia Lituanorum saeculis XIV–XVI / Lietuvių Krokuva XIV–XVI a. (toliau Cracovia) / Eds. Urban W., Lūžys S. Vilnius, 1999, t. 2, Nr. 353, p. 211.

⁹⁴ Wiśniowski E. Parafie w średniowiecznej Polsce, p. 66.

⁹⁵ Jablonskis K. Lietuvos rusiškų aktų diplomatika // Istorija ir jos šaltiniai. Vilnius, 1979, p. 279.

⁹⁶ RIB 30, st. 118

⁹⁷ Jučas M. Krikščionybės kelias į Lietuvą. Vilnius, 2000, p. 108.

⁹⁸ Jovaiša L. Katalikiškoji Reforma, p. 75.

⁹⁹ CD, Nr. 450, p. 527; ten pat, Nr. 491, p. 584.

¹⁰⁰ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 219.

¹⁰¹ VUBRS, f. 57, B-53, b. 44, l. 111r / LMAVBRS, f. 43, b. 204, Nr. 138, l. 111r.

Aptinkama tik pavienių klebonų, tarnavusių didikų dvaruose. Kita vertus, valdovo tarnautojus yra lengviau identifikuoti dėl nurodomų pareigų, o didikų patikėtinių pareigos nebūtinai būdavo instituciškai apibrėžtos. Pavyzdžiui, Vilniaus kanauninkas, Dolistovo klebonas Stanislovas Dambrovka aptinkamas LDK kanclerio ir Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos 1519–1521 m. išduotų bažnyčių fundacijų liudytojų sąrašuose¹⁰². Aktai išduoti Gionionde, Švakovo dvare ir Vilniuje, todėl galima daryti prielaidą, kad S. Dambrovka keliavo drauge su M. Radvilos dvaru.

Pasitaikydavo klebonų, kurie negalėdavo reziduoti, nes studijuodavo užsienio universitetuose, dažniausiai – Krokuvos. 1419 m. Krokuvos universitete buvo įmatrikuluotas Naujųjų Trakų prepozitas Mykolas¹⁰³. 1538 m. minimas Linkuvos klebonas Augustinas iš Musninkų tų pačių metų pabaigoje Krokuvos universitete įgijo bakalauro laipsnį¹⁰⁴; 1545–1554 m. kaip Veliuonos klebonas minimas Jonas Jomantaitis iš Šalčininkų 1545 m. buvo įmatrikuluotas Krokuvos universitete¹⁰⁵. Ariogalos ir Butkiškės klebonas Jurgis Jurgevičius vizitatoriui T. Pekului papasakojo, jog Betygalos klebonas Petras Petkevičius yra išvykęs į Krokuvą studijuoti ir jį palikęs vikaru savo bažnyčioje¹⁰⁶. 1563 m. M. Giedraitis paminėtas kaip Dubičių ir Rodūnios klebonas, nors tuo metu dar studijavo Vokietijos universitetuose¹⁰⁷.

Žinoma pavienių atvejų, kai klebonas nerezidavo, nors nėra duomenų, kad būtų turėjęs kitų beneficijų ar tarnybų. 1558 m. Ukmergės klebonas Albertas išnuomojo savo parapiją¹⁰⁸. Breslaujos klebonas Nikodemus Radošovnickis minimas tik Lenkijoje. 1543 m. jis klebonijos pajamas išnuomojo trejiems metams, o 1545 m. – dar dvejiems¹⁰⁹.

4. Sprendimai

Kaip minėta, nerezidavimas prie savo bažnyčios, nors ir laikytas negatyviu reiškiniu, iš esmės buvo Bažnyčios toleruotas – tereikėjo paisyti keleto reikalavimų: gauti popiežiaus dispensą turėti keletą beneficijų (jei tai buvo nerezidavimo priežastis), samdyti vikarą ir bent porą kartų per metus pasirodyti parapijoje. Tačiau ir šių normų ne visuomet buvo paisoma.

Žinomos tik pavienės Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų dvasininkams išduotos dispensos turėti keletą nesuderinamų beneficijų. Nuo XVI a. vidurio dispensas dėl beneficijų kaupimo buvo galima gauti ne tik Romoje, bet ir iš nuncijaus, nuo 1555 m. nuolat rezidavusio prie Lenkijos karaliaus dvaro¹¹⁰. Tačiau net ir tuomet dvasininkai nesiskubino jomis pasirūpinti. Kad neturi dispensų T. Pekului prisipažino Vilniaus kanauninkas, Kaltinėnų, Kražių ir Paberžės klebonas M. Korizna¹¹¹; Vilkiijos, Veliuonos ir Skirsnemunės klebonas Steponas Bienkovskis¹¹²; Butkiškės ir Ariogalos klebonas Jurgis Jurgevičius¹¹³. Tik

¹⁰² LMAVBRS, f. 43, b. 204, l. 127r; ten pat, l. 128; ten pat, l. 130v; ten pat, l. 134v.

¹⁰³ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1605.

¹⁰⁴ CM, Nr. 183, p. 282; Nr. 184, p. 283.

¹⁰⁵ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 839.

¹⁰⁶ Žemaičių vyskupijos vizitacija, p. 79.

¹⁰⁷ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1369.

¹⁰⁸ Cracovia, t. 2, Nr. 344, p. 207.

¹⁰⁹ Cracovia, t. 2, Nr. 277, p. 181; Nr. 289, p. 185; ten pat, Nr. 303, p. 191.

¹¹⁰ Krikščionybės Lietuvoje istorija, p. 187.

¹¹¹ Žemaičių vyskupijos vizitacija, p. 194.

¹¹² Ten pat, p. 38.

¹¹³ Ten pat, p. 64.

Žemaičių kanauninkas, Betygalos klebonas Petras Petkevičius turėjo dispensą¹¹⁴.

Neįmanoma nustatyti, kiek Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapijose nereziduojančių klebonų samdė vikarus. Žinoma pavienių atvejų, kai nereziduojantis klebonas tikrai samdė vikarą ar, priešingai, jo nesamdė. Tačiau tokie duomenys pernelyg negausūs, kad būtų galima daryti platesnius apibendrinimus. Be to, tai, kad nereziduojantis klebonas nesamdė vikaro, nebūtinai reiškė, jog bažnyčioje nelaikomos mišios ir neteikiami sakramentai, nes galėjo būti susitaręs su gretimos parapijos klebonu ar kitu kunigu, kuris kartkartėmis atvykdavo ir atlikdavo šias priedermes¹¹⁵.

Kitas reikalavimas nereziduojantiems klebonams buvo bent kartą per pusmetį pasirodyti parapijoje. Lengviausia nustatyti patį kraštutiniausią variantą, kai klebonas net nebuvo apsilankęs savo parapijoje. Jurgis Ticinijus, Vilniaus katedros mokyklos rektorius, Vyšniavo (min. 1549 m.) ir Viduklės (nuo 1567 m.) klebonas, ilgametis karaliaus pasiuntinys Romoje, nė karto nesilankė net Vilniuje¹¹⁶. Tuo metu Viduklėje vikaru dirbęs Jonas Jurgevičius nesužinojo apie šį kleboną, nes, 1579 m. vardydamas per penkiolika metų pasikeitusius Viduklės klebonus, J. Ticinijaus nepaminėjo¹¹⁷. Motiejus Kalečickis buvo sukaupęs ypač daug bažnytinių beneficijų tiek Lenkijo-

je, tiek Lietuvoje, tarp jų Vilniaus kanauniją (1545–1576 m.) ir Trakų prepozitūrą (1547–1570 m.), tačiau Vilniuje buvo retas svečias¹¹⁸. Lietuvoje nesirodė ir Žemaičių arkidiakonas, Krekenavos ir Ramygalos klebonas Stanislovas Klodzinskis¹¹⁹. Kiek vėlesnis, bet labai iškalbingas pavyzdys – minėto Stanislovo Klodzinskio brolis Motiejus, kuriam šis 1575 m. perleido savo turėtas beneficijas. 1610 m. Žemaičių vyskupas Mikalojus Pacas skundėsi, kad per dvidešimt metų M. Klodzinskis net neapsilankė vyskupijoje¹²⁰. Taigi Krekenavos parapijoje, kuri priklausė Žemaičių arkidiakonijai, klebonas nebuvo pasirodęs apie keturiasdešimt metų.

Tikėtina, kad nereziduojantys klebonai dažniau apsilankydavo savo parapijose, jei jos būdavo netoli jų nuolatinės gyvenamosios vietos. Vilniuje gyvenantys Vilniaus kanauninkai ir valdovo dvariškiai galbūt dažniau apsilankydavo Antakalnio, Maišiagalos, Ašmenos, Nemenčinės, Šalčininkų, Rudaminos, Trakų, Kernavės, Paberžės parapijose.

Būta ir kitokių atvejų. 1525 m. spalio 3 d. Vilniaus kapituloje išsakytas nepasitenkinimas, kad kanauninkas Albertas Rožanietis „kone visus metus rezidavo savo klebonijoje“ Anykščiuose¹²¹. Vis dėlto šią žinutę reikėtų vertinti atsargiai, nes po dešimties dienų – spalio 13 d. – jau dėkota, kad pusę metų gyveno prie katedros¹²².

Jei dvasininkas turėjo keletą beneficijų ir nerezidavo savo parapijoje, ne visuomet tai reiškė, kad jis visai nesirūpina savo parapijiečių sielovada. Vilniaus kanauninkas,

¹¹⁴ Žemaičių vyskupijos vizitacija, p. 124.

¹¹⁵ XVI a. pabaigoje Žemaičių vyskupijoje buvo įprasta praktika, jog nereziduojantis klebonas susitarė su gretimose parapijose dirbančiu dvasininku, kad šis pasirūpintų parapijiečių sielovada. Batakių klebonas kurį laiką vykdavo į Kražius laikyti mišias ir teikti sakramentų, Šeduvos klebonas – į Krakes, Ariogalos klebonas – į Betygalą. Į Paberžės bažnyčią, anot M. Koriznos, kas sekmadienį atvykdavo kunigas iš Vilniaus. Žemaičių vyskupijos vizitacija, p. 106, 113, 194, 196, 244.

¹¹⁶ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1062.

¹¹⁷ Žemaičių vyskupijos vizitacija, p. 140.

¹¹⁸ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1750.

¹¹⁹ Ten pat, Nr. 2359.

¹²⁰ Ten pat, Nr. 1836.

¹²¹ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 77.

¹²² Ten pat.

Dolistovo klebonas Stanislovas Dambrovka 1530 m. savo lėšomis fundavo špitolę Dolistove, o jos patronato teisę užrašė Dolistovo klebonams¹²³. Lebedžių klebonas Juozapas Husianas vargu ar gyveno savo parapijoje, nes klebonavimo laiku jis paminėtas kaip Vilniaus vyskupo dvaro kapelionas ir Vilniaus katedros pamokslininkas¹²⁴, tačiau 1546 m. savo parapijoje įsteigė Švč. Trejybės broliją¹²⁵. J. Lebedys pirmajam Žemaičių arkidiakonui J. Taliaitui priskiria parapinės mokyklos įsteigimą prie Krekenavos bažnyčios¹²⁶. Gardino klebonas Adomas Pilchovskis, turėjęs ketletą bažnytinių beneficijų Lenkijoje ir dirbęs karaliaus sekretoriumi, 1561 m. prašė Žygimantą Augustą įsteigti Gardino bažnyčioje mansionariją. Kartu sudėjęs Šv. Mikalojaus koplyčios ir Gardino špitolės turtą ir pajamas, parūpintas išlaikymas šešiams kunigams ir mokyklos rektoriui¹²⁷. 1536 m. Krošine klebonas nerezidavo, tačiau žinoma, kad čia veikė mokykla, o sekmadieniais bažnyčioje vyko mišios ir buvo rengiamos procesijos¹²⁸.

Klebonijos turėjimas reiškė atsakomybę ne tik už parapijiečių sielovadą, bet ir pareigą rūpintis beneficijos turtu. Daugeliu atvejų sunku nustatyti, ar nereziduojantys klebonai vykdavo savo religines priedermes, tačiau šaltiniai teikia pakankamai informacijos, kad pačios beneficijos jie neapleisdavo. Nereziduojantys klebonai ne visada laikydavo vikarą, tačiau klebonijoje visada būdavo už ūkį atsakingas urė-

das. Atskirais atvejais juo galėjo tapti giminaitis – Kražių klebonijos turtu rūpinosi M. Koriznos brolis¹²⁹. Žemaičių kanauninkas, Viduklės ir Betygalos klebonas Petras Petkevičius kanaunijoje turėjo svainį, o Betygalos klebonijoje – tris giminaičius¹³⁰. Bene daugiausia duomenų apie ūkinę klebonų veiklą teikia teismų bylų aktai. Turtungųjų parapijų klebonus, paprastai jose nerezidavusius, buvo galima kur kas dažniau sutikti teismuose nei kitus klebonus¹³¹.

Ne visuomet buvo galima per atstumą efektyviai valdyti ir apginti parapinės bažnyčios turtą, ypač XVI a. antroje pusėje, kai pradėjo plisti Reformacija. Krekenavos kleboniją, kurios klebonai buvo reti svečiai ne tik Krekenavoje, bet ir Žemaitijoje, ne kartą buvo užėmę bajorai. 1563–1566 m. Viktorinas Virbickis bylinėjosi su broliais Baltramiejumi, Leonu ir Jonu Raiskais, kurie tvirtino, kad yra bažnyčios patronai ir tuo pretekstu trejus metus laikė užėmę kleboniją¹³². S. Klodzinskis dėl Krekenavos klebonijos su bajorais bylinėjosi 1569 m. pradžioje, o atgavo tik 1574 m.¹³³ 1554 m. Vilniaus kanauninkas Jonas Voverė pranešė apie Svyrių klebonijos užpuolimą¹³⁴. Tais pačiais metais buvo užpulta Minsko klebonija, kurią turėjo Lucko vyskupas Jonas Andriuševičius¹³⁵. Šalčininkų klebonija 1562 m. buvo užpulta jos klebo-

¹²³ LMAVBRS, f. 43, b. 204, Nr. 210, l. 174r–175r.

¹²⁴ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1022.

¹²⁵ LMAVBRS, f. 256, b. 1897.

¹²⁶ *Lebedys J. Mikalojus Daukša*. Vilnius, 1963, p. 69.

¹²⁷ LM, kn. 107, 185r–190v.

¹²⁸ LM, kn. 19, l. 183v.

¹²⁹ Žemaičių vyskupijos vizitacija, p. 168.

¹³⁰ Ten pat, p. 128.

¹³¹ Žr. plačiau *Bružaitė R.* LDK parapinės dvasininkijos ir pasauliečių teisiniai ginčai (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų duomenimis) // Istorijos šaltinių tyrimai. Vilnius, 2010, t. 3, p. 59–84.

¹³² CM, Nr. 250, p. 355.

¹³³ LM, kn. 51, Nr. 166, 167; Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių ir retų spaudinių skyrius, f. 130, b. 281, p. 9.

¹³⁴ LM, kn. 247, l. 79.

¹³⁵ LM, kn. 250, l. 89v–91.

nui, rodos, tik neilgam išvykus¹³⁶. Įdomu, kad skunduose minimas sumuštas, sužeistas ar užmuštas urėdas, bet neužsimenama apie klebonijoje buvusius vikarus ar kitus dvasininkus.

Dažnai aukštiesiems dvasininkams priklausiusios turtingos parapijos tapdavo baze, iš kurios organizuoti gretimų valdų užpuolimai. 1567 m. Gardino seime Upytės pavieto bajorai valdovui skundėsi, kad Krekenavos, Pasvalio ir Ramygalos klebonai ir jų tarnybininkai tuose miesteliuose per turgus grobia kilminguosius ir juos įkalina¹³⁷. XVI a. viduryje visų trijų parapijų klebonai būdavo su valdovo aplinka susiję ir aukštesnių bažnytinių beneficijų turėję dvasininkai.

Kad nusimestų nuo pečių su beneficija susijusius ūkinius rūpesčius, nereziduojantys klebonai beneficiją išnuomodavo pasauliečiams. Tokia praktika buvo būdinga ir Lenkijoje, nors vyskupai mėgino ją drausti¹³⁸. Ankstyviausias žinomas klebonijos nuomos atvejis Vilniaus vyskupijoje yra 1530 m. žinutė apie Vitebsko klebonijos nuomą¹³⁹. Daugiausia duomenų apie klebonijos turto nuomą aptikta iš XVI a. vidurio ir antros pusės. Šaltiniuose žinios apie parapijų nuomą pasirodo atsitiktinai, dažniausiai kilus konfliktams, dėl to negalime žinoti tikro šio reiškinių masto.

Išlikę vos keletas pačių nuomos sutarčių. Bene įdomiausia – Vitebsko klebono Juozapo Jasinskio ir Vitebsko vaivados Stepono Zbaraskio 1556 m. sudaryta Vitebsko klebonijos smuklių nuomos sutartis. J. Jasinskis nerezidavo Vitebske, neke-

tino ir ten vykti atsiimti nuomos mokesčio – vaivada įsipareigojo du kartus per metus dvasininkui jį pristatyti į Vilnių. S. Zbaraskis smukles išsinuomojo trejiems metams už 600 kapų grašių metinį mokesčių, taip pat įsipareigojo išlaikyti kamendorių, vikarą ir bažnyčios tarną. Sutartis stebina detalumu – aptartas net maistas, kurį kunigams turi tiekti vaivada, jų juridinė subordinacija pačiam klebonui, taip pat sutarties įgyvendinimas vaivados mirties atveju¹⁴⁰. 1568–1571 m. Vitebsko klebonijos smukles iš Vilniaus kapitulos nuomojosi jau pats valdovas už tą patį metinį 600 kapų grašių mokesčių¹⁴¹.

Nuomos sutartys įvairavo, tai priklausė nuo vietos aplinkybių ir klebono poreikių. Be svarbiausių punktų – koks turtas išnuomojamas, kada ir kur turi būti pristatytas nuomos mokesčiai – galėjo būti įtrauktos papildomos sąlygos, pavyzdžiui, savo lėšomis išlaikyti vikarą¹⁴², arba „suteikti prieglobstį pačiam klebonui, kada tik jis panorėtų atvykti į savo parapiją“¹⁴³.

Aukštieji dvasininkai ir karaliaus dvaro tarnautojai, naudodamiesi savo padėtimi ir ryšiais, galėjo daugiau nuveikti didindami turimų parapiinių beneficijų turtą. Valdovo gydytojas ir sekretorius Jonas Andriejus Valentinas, teturėdamas tik Luokės parapijos ekspektaciją¹⁴⁴, 1541 m. iš valdovo išprašė suteikti Luokės klebonams teisę laikyti tiek smuklių, kiek tik šie panorėtų¹⁴⁵. 1569 m. Žygimanto Augusto kapejonas Martynas Brykovskis prašė ir gavo

¹³⁶ LM, kn. 260, l. 56v.

¹³⁷ RIB, t. 20, st. 506.

¹³⁸ *Wiśniowski E.* Parafie w średniowiecznej Polsce, p. 66.

¹³⁹ Cracovia, t. 2, Nr. 193, p. 151.

¹⁴⁰ LM, kn. 251, l. 26v–29r.

¹⁴¹ LM, kn. 267, l. 287r–289r.

¹⁴² Cracovia, t. 2, Nr. 347, p. 207.

¹⁴³ Cracovia, t. 2, Nr. 277, p. 181.

¹⁴⁴ Turėjo būti paskirtas Luokės klebonu po tuometinio klebono mirties ar pasitraukimo.

¹⁴⁵ CM, Nr. 192, p. 291.

iš valdovo statybinių medžiagų Parozovo bažnyčiai, šventoriui ir klebonijai taisyti¹⁴⁶. 1525 m. Vilniaus kapituloje nutarta duoti Mikalojui Vežgailai keletą senų arnotų sudegusiai jo Brastos bažnyčiai¹⁴⁷. 1568 m. valdovo pamokslininkas ir Gernainių klebonas Jonas Tarčinietis „įkyriai“ skundėsi Žygimantui Augustui dėl Gernainių prepozitūros valdose apsistojusiu karių ir jų daromų nuostolių – įsakyta karius išvesti, o nuostolius atlyginti¹⁴⁸. Panašių pavyzdžių galima rasti ir daugiau.

Išvados

Dvasininkų rezidavimu prie savo beneficijų nuosekliai imta rūpintis tik pradėjus diegti katalikiškąją Reformą. Iki to laiko rezidavimo samprata buvo gana laisva – reikalauta, kad klebonai be vyskupo žinios iš savo parapijos neišvyktų ilgiau nei pusei metų. Be to, nebuvo efektyvaus kontrolės mechanizmo – vyskupai beveik niekada neprieštaravo patronų pasirinkimui, o iškilus nerezidavimo problemai, turėdavo per mažai galios prasižengusį kleboną griežčiau nubausti.

Nuo XV iki XVI a. trečio ketvirčio nustatyta 117 Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapijų, kuriose bent vienas klebonas nerezidavo. Kuo parapija buvo turtingesnė, tuo didesnė buvo tikimybė, kad jos klebonas nereziduos. Apie 86 % pačių turtingiausių Vilniaus vyskupijos parapijų bent kartą atiteko nerezidavusiems klebonams, turtingų – apie 73 %, vidutinių – 60 %, varganų – 38 %, o labai varganų – 21 %. Ši tendencija dar ryškesnė, jei turėsime ome-

nyje, kad labai turtingose, turtingose ir kai kuriose vidutiniškai aprūpintose parapijose reziduojančio klebono nebūdavo ištaisais dešimtmečiais, o Vitebske ir Anykščiuose nežinomas nė vienas nuolat rezidavęs klebonas.

Nereziduojantiems klebonams parapijas patikėdavo visų grupių patronai – valdovai, bajorija ir dvasininkai. Tiek Vilniaus, tiek Žemaičių vyskupijoje dvasininkų patronatui priklausančios parapijos nereziduojantiems klebonams atitekdavo dažniau nei priklausančios valdovo patronatui, o bajorijos funduotų parapijų – kur kas rečiau nei pirmų dviejų grupių.

Pagrindinės priežastys, dėl kurių klebonai negalėdavo reziduoti prie savo bažnyčių, buvo beneficijų kaupimas ir pasaulietinės tarnybos. Iš 218 žinomų atvejų, kai parapijoje klebonas nerezidavo, 178 turėta kitų bažnytinių beneficijų, 63 – bažnytinių beneficijų ir pasaulietinių tarnybų, 30 – tik pasaulietinių tarnybų. Dažniausiai po keletą beneficijų, tarp jų ir parapiinių, savo rankose sutelkdavo aukštieji dvasininkai. Valdovo dvariškių, turėjusių po vieną dvi klebonijas ir nesiekusių aukštesnės bažnytinės karjeros, pasirodo tik XVI a. antroje pusėje, tarp jų daugiausia Žygimanto Augusto dvaro tarnautojų.

Ikitridentinė Bažnyčia siekė ne uždrausti dvasininkų nerezidavimo praktiką, o kontroliuoti šį procesą. Iš nerezidavusių klebonų reikalauta turėti dispensą dėl beneficijų kaupimo, samdyti vikarą ir bent du kartus per metus atvykti į savo parapiją. Neįmanoma nustatyti, kokia dalis nerezidavusių klebonų samdė vikarus, kaip ir kiek dažnai jie lankydavosi savo parapijose. Lengviau identifikuoti tuos atvejus, kai dvasininkai net nebuvo atvykę į savo parapiją, tačiau nėra pagrindo tokios praktikos

¹⁴⁶ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1328.

¹⁴⁷ Lietuvos katalikų dvasininkai, Nr. 1452.

¹⁴⁸ Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłow / Ed. I. Kaniewska. Kraków, 1999, Nr. 323.

laikyti taisykle. Kur kas daugiau duomenų yra apie nerezidavusių klebonų veiklą valdant beneficijos turtą. Jie aktyviai veikdavo teismuose gindami savo klebonijų pajamas ir žemėvaldą, rūpindavosi, kad patronas

(dažniausiai valdovas) padidintų beneficijos turtą. Dalis klebonų ūkinių rūpesčių išvengdavo – klebonijos pajamas ir žemėvaldą išnuomodavo, nuomininkui palikdami ir atsakomybę dėl vikaro samdymo.

VILNIUS AND SAMOGITIAN DIOCESES PARSONS' (NON)RESIDENCE IN THE 15TH – THIRD QUARTER OF THE 16TH CENTURY

Reda Bružaitė

S u m m a r y

The article analyzes the issue of the Vilnius and Samogitian dioceses parsons' residence by their churches. It involves the questions what kind of parishes were usually given to non-resident parsons, why they could not live by their churches, and their responsibilities. The research chronology covers the period from the baptism of the Grand Duchy of Lithuania till the beginning of the Catholic Reform (15th – the last quarter of the 16th century).

In the Middle Ages, the Church sought to control the accumulation of benefices and non-residency, but did not put sufficient efforts to eradicate it (this became the aim of the Catholic Reform). From the middle of the 16th century, indications of patrons', nobles' and parishioners' discontent with parsons' non-residency appeared.

The data about parsons were collected from a number of sources. We know 218 cases when parsons did not live in their parishes, and they count for 153 persons and 117 parishes. Data analysis denies the assumption that poor supply of parishes was the main reason for the accumulation and non-residency. The richer the parish was, the more often it went to hands of non-resident parsons: 86% of most wealthy parishes, 73% of wealthy, 60% of moderately wealthy, 38% of poor and only 21% of very poor parishes had non-resident parsons at least once. Another surprising discovery was the patronage of parishes. Bishops

most often gave their parishes to non-resident parsons (73%), followed by the – Grand Duke (57%) and – nobility (23%).

The practice of pluralism was the main reason for non-residency (178 cases), some pluralists also had a secular office (63 cases), and quite a small part of nonresident parsons had only a secular office (30 cases). The high clergy was most active in cumulation. They easily found office in the Grand Duke's Palace also. In the second half of the 16th century, the Grand Duke servants appeared, who got parishes as guards and didn't seek a more prominent career in the Church.

A non-resident parson should get dispensation to have few incompatible *benefices* (if it was the reason for non-residency), employ a vicar and at least two times per year visit his parish. It is impossible to establish what part of non-resident parsons cared about these requirements. There were cases when they even did not present themselves in the parish, but there are no reasons to consider it as a rule. Scarce are data about parsons' efforts to establish religion duties, but we can find much information on their concern about property relations. They were active in courts defending church property and incomes and putting efforts to enlarge their benefices. Non-resident parsons could rent parish property and incomes in order to avoid any concerns about benefice keeping. Some tenants got also responsibility for employing a vicar.

*Įteikta 2011 09 07
Parengta skelbti 2012 04 06*